

Зародження та поширення православного руху в Північно-Східній Угорщині на початку ХХ століття

Багатовакова історія Закарпаття пов'язана з поневоленням з боку сильних сусідніх держав. Зрозуміло, що угорська або чехословацька центральна влада, так чи інакше, обмежувала права місцевого населення. У першу чергу доводиться говорити про економічну і церковну політику Будапешта та Праги. У даній публікації ми зупинимось тільки на одному з аспектів цієї складної проблеми, на політиці угорської (австро-угорської) влади по відношенню до русинів-українців, які вирішили повернутися до православ'я на початку ХХ століття.

Хронологічно рамки статті охоплюють період 1900–1906 рр. Це пояснюється тим, що перші спалахи православ'я в Північно-Східній Угорщині були помічені в 1900 р. у с. Бехерово Шаришської жупи (нині Бардіївський округ Словаччини), верхня хронологічна межа – 1906 р. – державна реєстрація православної парафії в с. Великі Лучки Березької жупи (нині Мукачівський район Закарпатської області).

Якщо говорити про історіографію питання, то проблема відродження православної церкви в Північно-Східній Угорщині цікавила багатьох авторів. Серед них можна назвати Атанасія (Пекаря)¹⁰⁴, Ф. Аристова¹⁰⁵, З. Ашкіназі¹⁰⁶, К. Бескида¹⁰⁷, Василя (Проніна)¹⁰⁸, М. Грабця¹⁰⁹, С. Папа¹¹⁰ та ін. За довгі роки опубліковано багато статей про відродження православ'я, судові процеси в Мараморош-Ситоті, про політику мадяризації місцевого населення. Однак не всі публікації мали під собою архівну основу, не всі були неупередженими по лінії церковної чи політичної належності. Спеціальної монографії по темі, що винесена у заголовок статті, на сьогодні ще не написано.

До 1918 р. в Австро-Угорщині діяли закони (I/III від 1868 р. та XI/III від 1895 р.), які дозволяли всім громадянам вільно змінювати свою релігійну приналежність. Але на практиці, як показав досвід перших років ХХ століття, в імперії це законодавство використовували вибірково. Ми не будемо зараз детально зупинятися на причинах православного руху серед русинів в Австро-Угорщині, про це ми писали в деяких попередніх публікаціях¹¹¹. Перелічимо лише головні аспекти виходу з упій: політика денационалізації і мадяризації місцевого населення з боку угорської влади та вищого греко-католицького кліру, метою якої була повна асиміляція русинів і

¹⁰⁴ Пекар Атанасій, ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття: У 2-х томах. – Рим-Львів, 1997. – Т. I.: Ісрархічне оформлення. – 232 с.

¹⁰⁵ Аристов Ф. Карпато-руські писателі: В 3-х т. – М., 1916. – Т. I. – 306 с.

¹⁰⁶ Ашкіназі З. Православне движение въ Подкарпатской Руси. – Ужгород, 1926. – 40 с.

¹⁰⁷ Beskid K. Marmarossky proces. – Hust, 1926. – 56 с.

¹⁰⁸ (Пронин) Василий, архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. – Мукачево: Филокалия, 2005. – 528 с.

¹⁰⁹ Грабець М. Къ історіі Мармарошскаго Процесса. – Ужгород, 1934. – 56 с.

¹¹⁰ о. Пап С. Історія Закарпаття: У 3-х томах. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – Том III. –

648 с.

¹¹¹ Данилець Ю. Причини відродження православного руху на Закарпатті на початку ХХ століття // Персонал. – 2006. – №10. – С. 30–36; Його ж. Исторические предпосылки и причины православного движения на Закарпатье в начале XX века // Альманах современной науки и образования [Текст]. № 2: История, антропология, археология, этнография, краеведение, философия, теология, культурология, политология, юриспруденция и методика их преподавания. – Тамбов: Грамота, 2007. – С. 18–20.

перстворення їх у вірних синів Свято-Стефанської корони; економічний тиск з боку греко-католицького духовенства та місцевих поміщиків; боротьба за зберження східного обряду і опозиція латинізації церкви. Всі ці причини, і багато похідних від них, зіграли важливу роль у відродженні православ'я в Північно-Східній Угорщині.

Наприкінці XIX століття чимало русинів виїхало на заробітки закордон, в першу чергу в Канаду, США, країни Латинської Америки. На чужині було засновано багато нових парафій, братств, притулків. У 1889 р. греко-католицький священник Олексій Товт¹¹² вступив у гострий конфлікт із керуючим єпархією Сент-Пола і Міннеаполіса католицьким архієпископом Джоном Айрлєддом¹¹³. Причиною конфлікту було прагнення америкапських католицьких єпископів передати духовне керівництво над греко-католицькими вірниками з Австро-Угорщини в руки польських католицьких єпископів, щоб остаточно їх окатоличити, а уніатських священників вигнати в Старий край. Пітсбургський єпископ заявив, що одружений священник *«не може бути не тільки добрим, але і взагалі католиком»*¹¹⁴.

Результатом цього конфлікту стало те, що о. Товт після наради з паствою, послав колєктора І. Млинаря в Сан-Франциско до православного єпископа Володимира (Соколовського)¹¹⁵. *«Не вічно ж будемо чужим єпископам кланятися,*

¹¹² Олексій Товт народився 1854 р. в с. Кобилиці комітату Шаріш (за іншими даними в с. Ольшавиця Спішського комітату) в Угорщині. Навчався в с. Гемнице, в гімназії в Пряшеві. Вищу освіту здобував в католицькій семінарії в Естергомі, уніатській семінарії в Ужгороді та богословському факультеті в Пряшеві. 18 квітня 1878 р. з рук пряшівського єпископа Миконая (Товта) (рідного дядька) прийняв священницький сан. Помічник настоятеля приходу, з 1879 р. секретар пряшівського єпископа і голова Єпархіальної канцелярії. 15 листопада 1889 р. прибув до Міннеаполіса, де очолив приход Святої Марії. У 1891 р. перейшов у православну церкву. Благочинний настоятель приходу у Чикаго. З 1893 р. і до своєї смерті – настоятель храму в Вількес-Барре в Пенсільванії. певний час виконував послух пенсільванського благочинного. У 1903 р. возведений у сан протоієрея та нагороджений митрою. У 1905 р. виступив одним із ініціаторів створення «Руського Православного Кафолічного Общества Взаимопомощи». За його участі була заснована газета «Свѣтъ» та інші видання і організації. При житті видав чотири книги, найбільш відома з них «Где искати правду?», багато статей в журналах та газетах Америки. У 1909 р. зведений у сан протопрєсвітера. Помер 7 травня 1909 р. 29 травня 1994 р. о. Олексій був прославлений в лику святих Америкапської православної церкви. У 2001 р. включений до Собору Галицьких святих. У 2006 р. включений до Собору Карпаторуських святих. Див. They Chose Minnesota: A Survey of the State's Ethnic Groups. – Minnesota Historical Society Press, 2003 – С. 408; Ferencz N. American Orthodoxy and Parish Congregationalism. – Gorgias Press LLC, 2006 – С. 121; Солдатов Г. Св. Алексий (Товт -Toth) // Верность. – 2006. – № 73; Магочій П.-Р. Тот Олексій // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів [Текст] /уклад.: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. мови Нідії Кушко; ред. укр. видання Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вип. ред. Лариса Ільченко. – Ужгород: В-во В. Падяка, 2010. – С. 745–746.

¹¹³ Джон Айрлєд (англ. John Ireland) народився 11 вересня 1838 р. в м. Бернчерч, графство Кілкенні в Ірландії. З 31 липня 1884 р. і до своєї смерті – 25 вересня 1918 р. очолював католицьку архієпархію Сент-Пола і Міннеаполіса в США.

¹¹⁴ Ашкинази З. Указ. соч. – С. 19.

¹¹⁵ Архієпископ Володимир (Соколовський-Автономов) народився 1852 р. в Полтавській губернії. Освіту здобув у Казанській духовній академії, у 1878 р. прийняв постриг і висвячений у сан ієромонаха. У 1879 р. призначений членом Японської духовної місії, з 1886 р. викладач польської духовної семінарії. У 1887 хіротонізований на єпископа Алеутського і Аляського. У 1896 р. призначений єпископом Оренбурзьким і Уральським, а в 1903 р. – єпископом Катеринбурзьким і Ірбітським. У 1910 р. за станом здоров'я звільнений на спокій і призначений настоятелем Спасо-Андронієвського монастиря в Москві. У 1921 р. Патріархом Московським зведений у сан архієпископа і призначений на Катеринославську кафедру, але призначення не прийняв. У 1926 р. перебував в «ригоріанському розколі», керував

підемо до руського», – заявив на нараді один з парафіян. Але напрувеликий подив Млиняря, єпископ Володимир не допустив його до причастя, пояснивши, що він не православний, а католик. Ця відповідь здивував колєктора, і він написав о. О. Товту в листі: «Якой же мы веры? Нас учили, и вы учите, что мы православные, а тут мене православный епископ до причащения не допустил, – отогнал мене до католического бискупа. Какая же тотта наша вера? Мени говорят, же я униат; який униат? Коли я николи о том не чул, я себе за православного христианина держал?»¹¹⁶. У лютому 1891 р. о. О. Товт сам відправився в Сан-Франциско і звернувся до єпископа з проханням прийняти його разом з парафією в лоно православної церкви. 25 березня 1891 р. єпископ Володимир провів літургію в Мінеаполісі, яка поклала початок історії православ'я серед руських емігрантів з Австро-Угорщини¹¹⁷.

Греко-католицькі єпископи – мукачівський Юлій (Фірцак)¹¹⁸ та прятівський Іван (Валій)¹¹⁹ 12 лютого 1893 р. відправили до США послання «Синам нашим возлюбленим живущим в Амєриці...». У листі вони висловлювали жаль, що не можуть у повній мірі забезпечити духовний провід серед емігрантів та пропонували вірникам відправляти обряди у римо-католицьких священників (там, де не було греко-католицьких пастирів). Крім того, єпископи застерігали паству триматися на відстані від о. О. Товта¹²⁰. Ми зупинилися на цих фактах докладно з тієї причини, що значна частина емігрантів вже наприкінці XIX – на початку XX ст. повернулася на батьківщину і принесли з собою дух православ'я. Із трьох центрів, де на початку

Дніпропетровською кафедрою. У тому ж році приніс покаєння заступнику патріаршого місцєблєститєля митрополиту Сергію (Страгородському). Помер 1931 р. в Москві. Див. Васильєва П., Мангилєва А., Никифорова О. Владимир (Соколовский-Автономов Василий Григорьевич) // Православная Энциклопедия / Под общ. ред. Патриарха Моск. и всея Руси Алексия II. В 25 томах. – М.: Церковно-научный центр "Православная Энциклопедия", 2002. – Т. 8. – С. 663-665; Фирсов С. Русская Церковь накануне перемен (кон. 1890-х – 1918 гг.). – М., 2002. – С. 203–204.

¹¹⁶ Коханик П., протопр. Начало Истории Американской Руси. – Коннєктикут, 1970. – С. 490.

¹¹⁷ Bugel W. Ekleziologie Uzhorodske unie a jejich dedicu na pozadi doby. – Olomouc, 2003. – С. 158; Saint Alexis Confessor and Defender of Orthodoxy in America. – Minneapolis. – 1994. С. 4; Недзєльський И., прот. 50-летие Русской Православной Колонии в г. Миннеаполис // Golden jubilee album of The St. Mary's Russian Orthodox Greek Catholic Church. – Minneapolis, 1937. – С. 136.

¹¹⁸ Єпископ Юлій Фірцак народився 1836 р. в с. Хулдьово (нині Ужгородського р-ну Закарпатської обл.) Освіту здобув в духовній семінарії в Ужгороді та в греко-католицькій семінарії у Відні. У 1861 р. рукоположений у греко-католицького священника. Профєсор (1861–1876 рр.) та ректор (1876–1887 рр.) Ужгородської духовної семінарії. У 1887–1890 рр. – депутат угорського парламенту. У 1881–1912 рр. – єпископ Мукачівської греко-католицької єпархії. Див. Поп І. Фірцак Юлій // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – С. 782–783.

¹¹⁹ Єпископ Іван Валій (слов. Ján Valij (Valyi) народився 1837 р. в с. Венцєлло (угор. Vencsellő) (нині Саболч-Сатмарської-Бєрезької жупи) в Угорщині. Навчався в Дебрецені, Ужгороді, Великому Варадіні, Відні. У 1865 р. висвячений в священника прятівським єпископом Йосипом Гаганцем. У 1869 р. – доктор богослов'я. З 1870 р. – префект Ужгородської духовної семінарії, згодом профєсор історії та канонічного права. У 1873 р. призначений радником Святого Престолу, а 1878 р. мукачівським титулярним каноніком. У 1883–1911 рр. – єпископ Прятівської греко-католицької єпархії. Див. Váli, Jan (Valij) // Slovenský biografický slovník (с. року 833 до року 1990). IV. zväzok T-Z. / Vladimír Mináč. – Martin, Matica slovenská, 1984. – S. 215; Šturák P. Biskup Dr. Ján Vályi (1837–1911) // http://grkatpo.sk/?jan_valyi; Др' Іоаннь Валій єпископ прятєвський // Листок. – 1891. – № 20. – С. 233–235.

¹²⁰ Archiv Grèckokatolíckeho Biskupstva v Prešovє (далі AGBP). – Prezidiálne spisy. – Inv. č. 40. Rok: 1893. – Signatúra: neuvєd.

XX ст. проявився православний рух, два з них – с. Бехерово та с. Великі Лучки, були безпосередньо пов'язані з США.

Вперше про православний рух у с. Бехерово стало відомо з американської преси. Газета «Свѣтъ»¹²¹ у числі від 8 (21) квітня 1900 р. розмістила лист жителя цього села Василя Тутко. Він повідомляв, що місцевий священник, довідавшись про збір коштів в США для побудови православного храму розпочав тиск на місцевих жителів. Селянин цитував слова священника: «*Чекайте, научу я вас як приставати на московську віру!... Дам такого жандармам з села Бехерова вигнати, а грунт и хату продам*»¹²². 20 вересня 1901 р. з міністерства культів і народної освіти в Будапешті на ім'я пражівського єпископа Івана (Валія) надійшов лист. У документі вказувалося, що у зв'язку з тим, «*що в Бехерові виявлено панславістську течію з православним підтекстом, яка викликала резонанс у країні*», потрібно провести розслідування та встановити: чисельність осіб, що перейшли до православ'я в Бехерові та його околицях, та, які наміри помічені між особами, що планують створення православної громади»¹²³.

У відповідь на розпорядження з міністерства, пражівський єпископ призначив розслідування. Його представники – окружний дєкан Іван Капишинський, свідницький священник Микола Зима, в присутності бехеро夫ського священника Миколи Артима та вчителя Івана Катрєвича зібрали 17 жовтня 1901 р. загальні збори жителів села. На зібрання були запрошені й селяни, які прагнули перейти, чи на той час вже перейшли у православ'я (В. Тутко, В. Збіглей, П. Лазорик та ін.). Спочатку головуючий надав слово о. М. Артому, який повідомив, що причиною православного руху в с. Бехерово є вплив емігрантів з США. Прагнення покинути унію він зводив до фінансового аспекту, начебто селяни в разі переходу у православ'я надіються на московську грошову допомогу. Священник переводив релігійне питання у політичну площину. «*Коли вони перейдуть до московської віри і отримають дозвіл на побудову храму, тоді в Бехерові буде така московська колонія, як Міннеаполіс в Америці, а пізніше цілий край перетвориться на московську територію*»¹²⁴.

Селяни, які були звинувачені у переході в православ'я відкинули це твердження. Вони заявили, що понад три роки тому в їхніх родичів виник гострий конфлікт з місцевим священником. «*Наші жінки та наші батьки писали нам листи в Америку, в цих листах вони скаржилися на пастиря*»¹²⁵. Внаслідок цього емігранти, після повернення додому, вирішили побудувати окремих храм і включити його до юрисдикції православної єпископа в Будапешті»¹²⁶. У березні 1901 р. І. Баницький та В. Тутко

¹²¹ «Свѣтъ» – двотижнева газета для православних русинів у США, Канаді й Бразилії (1897–1899), згодом – орган «русских Православных Братств в Америці» (1900) і православних товариств взаємодопомоги в США (1901–1910). Виходив з квітня 1897 до 1914 р. – в Олд-Форджі, Бріджпорті, Філадельфії та інших містах, з 1901р. – у Нью-Йорку. Видавець і редактор – отець Г. Грушка, з 1901 р. – В. Туркевич.

¹²² Свѣтъ. – 8 (21) квітня 1900. – С. 2.

¹²³ АГВР. – Prezidiálne spisy. – Inv. č. 49. – Rok: 1903. – Signatúra: 42. – Докум. від 20.09.1901 р.

¹²⁴ Там само.

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ На той час в Будапешті єпископом був Лукіан (Богданович) (серб. Лукијан Богдановић). Він народився 1867 р. в м. Байя. Навчався в Байї, Сремських Карловцях, Егері. Пострижений у чернецтво в 1891 р., архимандрит монастиря Вознесіння Христового в Беочині (Воєводина). З 1892 р. – єпископ Будимський. З 1908 р. обраний Сербським (Карловацьким) патріархом. Загинув у 1913 р. Звернення селян до єпископа в Будапешті викликано тим, що в межах Австро-Угорщини діяла Карловацька митрополія. Її заснування відносять до 1690 р. У 1710 р. Сербська православна церква признала автокефалію Карловацької митрополії, а після революційних подій 1848–1849 рр. її статус було підвищено до патріархії

відвідали православного єпископа, який дав їм інструкції щодо законного переходу в православну церкву. Однак, після повернення додому, поліція провела у них обшук, конфіскувала книги, а самих господарів заарештувала як «зрадників Батьківщини»¹²⁷. о. М. Зима, який вів протокол, зазначав: «в Бехерові та в його околицях живе багато осіб, які в Америці прийняли схизматичські ідеї, а тепер живуть у нас. Із їх слів я зробив висновок, що ідеї та насіння схизматичного руху сіє в Америці священик Олексій Товт, оскільки йому відомі всі наші домашні відносини, а віруючі наші, які не задоволені службою місцевого священика, починають пригадувати схизматизм»¹²⁸. Автор протоколу підводять висновок: «якщо ми не приймемо серйозні заходи, для того, щоб зупинити цей рух, то можуть бути руйнуючі віру наслідки»¹²⁹.

Інший учасник зборів – о. І. Капипипіський, в листі до прятівського єпископа писав, що «корінь проблем тут полягає не у вірі, а у тому, що вони зненавиділи свого пастира, ця ненависть кипить ще з минулого часу, і все це призвело до непорозуміння. Люди, звинувачені схизматизмом, не мали нарікань проти віри, а вони мали проблеми із священиком, який часто ображав їх та глузвився з них, обзиваючи вульгарними словами. І вони це не хотіли більше терпіти, а вирішили змінити свою віру, тільки щоб звільнитися від ненависного священика»¹³⁰. Доповідач вважав головною причиною поширення православ'я в селі місцевого священика та пропонував змінити його на більш відповідального. З протоколу розслідування від 17 вересня та з документів від 11 листопада 1901 р. довідуємося, що звинувачені селяни не визнали своєї належності до православної церкви, хоч о. М. Артим ставив це зізнання під сумнів¹³¹. Подальші події показали, що він мав рацію.

Документи єпископської перевірки були надіслані до державних органів, які дали їм «належну» оцінку. Окружний прокурор Янош Паксій видав розпорядження заарештувати трьох селян: А. Збігльє, В. Збігльє та В. Тутка за антикатолицьку пропаганду. У будинках селян провели обшуки та вилучили періодичні видання з США¹³². 19 березня 1902 р. їм було пред'явлено звинувачення¹³³. Однак, через деякий час, не довівши провини селян, їх звільнили.

Про подальший розвиток православного руху свідчить лист під грифом «таємно» з міністерства культів і народної освіти від 14 травня 1903 р. па ім'я єпископа Івана (Валія). Міністерський чиновник зазначав, що наприкінці грудня 1902 р. до Будапешту надійшло повідомлення від бехеровського священика, в якому останній наголошував, що «військовозобов'язані, які перебували в Америці, всмоктують у себе схизматичні вчення та папславізм і повертаючись на свою батьківщину поширюють їх, а також збирають кошти для руських організацій в Америці»¹³⁴. З розслідуванням шарішського надзупана стало відомо, що збором

¹²⁶ Будимська (Будапештська) єпархія була однією із семи в межах даної церковної спільноти. Див. Скурат К. История Поместных Православных Церквей: В 2 частях. – М., 1994. – Ч. 1. – С. 114.

¹²⁷ AGBP. – Prezidiálne spisy. – Inv. č. 49. – Rok: 1903. – Signatúra: 42.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Там само.

¹³⁰ Там само. Докум. від 20.10.1901 р.

¹³¹ Там само. Докум. від 11.11.1901 р.

¹³² Zeguc I. Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpato-Ruthenen 1848-1914. – Wiesbaden, 1965. – С. 107.

¹³³ Dytud, Keith P. The quest for the Rusyn soul : the politics of religion and culture in Eastern Europe and in America, 1890-World War I. – Philadelphia, The Balch Institute Press, London and Toronto: Associated University Presses, 1992. – С. 88-89.

¹³⁴ AGBP. – Prezidiálne spisy. – Inv. č. 49. – Rok: 1903. – Signatúra: 42. – Докум. від 15.05.1903 р.

коштів в США займався уродженець Бехерова Федір Гривна. Він виділив також ділянку землі для побудови майбутнього православного храму в рідному селі. «З доповіді головного судді випливає, – зазначається у листі, – що Ф. Гривна та декілька його однодумців були в поганих відносинах з їхнім священником і це теж спричинило поширення російської пропаганди»¹³⁵.

Далі автор листа повідомляв, що міністр внутрішніх справ¹³⁶ звернув увагу на публікацію в газеті «Американський православний вісник»¹³⁷, що видавалася в Нью-Йорку, де вміщено повідомлення про рішення «Петербурзького синоду» про підтримку православної віри в Америці та тих осіб, які мають намір повернутися на батьківщину й сприяти побудові православної церкви в с. Бехерова. Надзвичайно важлива кінцівка вищезгаданого листа. Зокрема в ній чиповник пише: «звертаючи увагу на те, що більшість емігрантів повернеться додому і якщо в Бехерові буде побудована православна церква, то пізніше і в інших містах, особливо на сході нашої країни також будуть будуватися православні храми. Це таїть в собі загрозу не тільки релігійну, а й національно політичну. З вищевказаного випливає, що потрібно запобігти всіма законними методами будівництву православного храму в с. Бехерова, тому що під приводом релігійної установи в країну просочується російський політичний панславизм»¹³⁸. Єпископові пропонувалося вжити заходи щодо виявлення ініціаторів поширення «політичного панславизму» в Бехерові для подальшого його викорінення.

На початку серпня 1903 р. група селян з Бехерова відвідала православного єпископа в Будапешті. Владика підтримав ідею будівництва православного храму. Селян, в разі заснування православної громади, планували підпорядкувати приходу в Егері. В листі від 29 серпня 1903 р. прясівський надзупан просив єпископа відправити до Бехерова одного з найповажніших священників для мирного залагодження справи¹³⁹. Вивчивши всі необхідні питання єпископ доручив це завдання каноніку Корнелію Ковальницькому, який 10 вересня 1903 р. провів у селі «судові засідання». Початково о. К. Ковальницький поставив запитання про поїздку В. Збігльє та В. Тутка до єпископа в Будапешті. Окремі селяни визнали, що дійсно названі особи відвідали православного архіпастиря, але їх ніхто не відправляв, а вони їздили від свого імені. Головна причина цих дій була знову пов'язана із незадоволенням діяльністю о. М. Артіма, якого селяни просили перевести з села. «Особливо з тих пір, як став державним депутатом¹⁴⁰, у неділю і на свята його немає вдома, але якщо він випадково знаходиться вдома, то займається приватними справами чужих людей; інколи буває, що у неділю і свята проповідь, але його проповідь не пов'язана з вірою та з моральною поведінкою, а пов'язана із державними справами та приватними подіями»¹⁴¹.

Другим пунктом розглядалося питання виникнення православного руху в селі. В. Тутко заявив, що у 1892 р. він поїхав у США в Міннеаполіс. Там був лише один

¹³⁵ Там само.

¹³⁶ На той час міністром внутрішніх справ був Калман Сел (угор. Kálmán Széll).

¹³⁷ «Американський православний вестник» – перше періодичне православне видання в США, виходив з перервами з 1896 по 1973 р. Видавався місцевою православною спархією РПЦ, а з 1924 р. Північноамериканською митрополією, перетвореною згодом в Православну церкву в Америці. Див. Троицкий А., свящ. Американский православный вестник // Православная Энциклопедия. Под общ. ред. Патриарха Моск. и всея Руси Алексия II. В 25 томах. – М.: Церковно-научный центр "Православная Энциклопедия", 2002. – Т. 2. – С. 163.

¹³⁸ AGBP. – Prezidiálne spisy. – Inv. č. 49. – Rok: 1903. – Signatúra: 42.

¹³⁹ Там само. Докум. від 29.08.1903 р.

¹⁴⁰ М. Артим був обраний депутатом угорського парламенту у 1901–1905 рр.

¹⁴¹ AGBP. – Prezidiálne spisy. – Inv. č. 49. – Rok: 1903. – Signatúra: 42. Докум. від 10.09.1903 р.

греко-східний храм – православний, священником якого був о. О. Товт. Він відвідував богослужіння, сповідався священникові протягом шести років. У 1898 р. він повернувся з Америки і продовжував відвідувати греко-католицький храм. У 1900 р. В. Тутко отримав з США листа від І. Баницького, який повідомляв, що серед емігрантів розпочато збір коштів для будівництва православного храму в Бехерові і чи він, В. Тутко, дає на це згоду. Селянин погодився, а після виступу о. М. Артіма проти православних бехеровчан за кордоном, відправив до США листа з цією інформацією. Далі І. Баницький повідомив, що написав з Америки листа православному єпископу в Будапешт, який запропонував розпочати збір коштів на будівництво храму. Цей збір було проведено: він складав по 2000 форинтів з кожного «угорського греко-католика». Пізніше ці кошти єпископ Тихоп (Белавін) вислав до Будапешту до єпископа Богдановича, але той повернув гроші назад, «мовляв, люди ще не змінили віру на православну»¹⁴². В кінці засідання селяни зійшлися на думці, що головна причина їхнього можливого переходу ховається в особі священника. Протокол було зачитано та підписано представниками єпископа, селяни ж відмовилися поставити свої підписи.

Підсумки православного руху в с. Бехерові певним чином підводить стаття в «Церковных ведомостях»¹⁴³ за №16 від 1904 р.: «Подавление православия в с. Бехерове сопровождалось многочисленными арестами и процессами, имевшими своей целью открыть в движении «характер государственной измены и панславистической пропаганды. Но самое тщательное расследование по этому делу не обнаружило ни малейших следов измены или панславизма...»¹⁴⁴. Джерел про подальший розвиток православного руху в с. Бехерові в австро-угорській період нами не виявлено. Відомо лише, що кілька селян, яких переслідували жандарми, повернулися знову до США. Згодом, вже за часів Чехословаччини, значна частина села перейшла у православ'я. Загалом православний рух у цьому населеному пункті мав відособлений характер і через тиск влади не зміг справити значного впливу на навколишні села.

У східній частині сучасного Закарпаття центром православного руху стало с. Іза Марамороської жупи (нині Хустського р-ну Закарпатської області). Початок відродження православ'я в цьому селі деякі автори пов'язують з діяльністю у другій половині ХІХ ст. відомого русофільського діяча о. Іоанна Раковського. о. І. Раковський був зразковим пастирем, старанно відправляв богослужіння, багато проповідував. Після його смерті, серед селян поширилися чутки, що їх священника отруїли. Через деякий час в Ізу був призначений священник з с. Ганичі – о. Стефан Полянський. Він різко відрізнявся від своїх попередників, проповіді говорив дуже рідко – не більше п'яти-шести разів на рік. Велике обурення селян викликав той факт, що Полянський закрив руську церковно-приходську школу, замість якої відкрив угорську. Священик також намагався скорочувати та проводити літургію на угорській мові. Серед селян він не користувався авторитетом і повагою¹⁴⁵. Львівське «Русское слово» писало про причини православного руху в с. Іза: «Причиною перехода русских жителей села Изы на православие был их же священник, который напосілся на то, чтобы всіх своих русских прихожан сдѣлати мадярами»¹⁴⁶.

¹⁴² Там само.

¹⁴³ «Церковные ведомости» – тижневик, офіційний друкований орган Священного Синоду РПЦ. Виходив з 1888 р. по 1918 р. в Спб. Мав додаток «Прибавление к Церковным ведомостям».

¹⁴⁴ Изъ Угрососсии // Прибавление к Церковным ведомостям. – 1904. – № 16. – С. 596.

¹⁴⁵ K otazce pravoslavia a unie na Vychonom Slovensku // Pravoslavny teologicky sbornik. – Praha, 1971. – III. – С. 121; Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. / передм. В. Феніча. – Ужгород: Карпати, 2009. – С. 44.

¹⁴⁶ Тюрьма за Православие // Русское слово. – 1904. – 13 мая. – С. 5.

Важливу роль в організації православного руху в селі Іза зіграв учитель Андрій Владимир. Група жителів Ізи, очолювана ним, читаючи російські книги з бібліотеки покійного о. І. Раковського, прийшла до переконання, що справжньою «русської вірою» є не унія, а православ'я. Їх проповідь мала такий успіх, що у 1901 р. майже вся Іза, за винятком 64 дворів із 500, перейшла в православ'я¹⁴⁷. Очільниками православного руху в с. Іза в той час були Іван Вакаров, Яким Вакаров, Максим Плиска, Василь Лазар, Микола Сабов, Василь Кеміп, Василь Прокоп, Андрій Ізай, Степан Вучкаї¹⁴⁸.

У 1902 р. жителі с. Іза відрядили представників до православного Будапештського єпископа Лукіана (Богдановича) в Будапешт з проханням прийняти їх село до складу Будимської єпархії. Єпископ не взяв на себе відповідальність і порадив селянам звернутися за допомогою до свого безпосереднього керівника – сербського патріарха Георгія (Бранковича)^{149, 150}. 8 березня 1903 р. патріарх у Сремських Карловцях отримав листа, відправленого з Хуста, в якому селянин Я. Вакаров з чотирма соратниками повідомив, що переважна більшість жителів с. Іза мають намір перейти у православ'я, а тому просять у цій справі допомоги¹⁵¹. Другий лист був відправлений до Сремських Карловців 13 травня 1902 р. У ньому селяни просили вислати для них православного священика. 22 травня того ж року була отримана відповідь. В листі патріарх наголошував на тому, що для того щоб створити окрему парафію селяни повинні покинути греко-католицьку церкву дотримуючись діючого законодавства¹⁵².

З інших джерел відомо, що ізяни відправляли тричленну делегацію до Сербії у 1903 р. Про цю подію згодом згадував сам патріарх Бранкович: «Явились ко мне крестьяне из села Иза, просили меня принять их и все село в лоно православной церкви и послать к ним православного священника. Я долго с ними беседовал, наконец, сказал им, что ввиду правительственного террора, не решаюсь дать им священника»¹⁵³. Однак селяни вступили в дискусію з першоієрархом і переконали його вислати до Іза священика. Патріарх подарував

¹⁴⁷ Православный собеседник. – 1925. – 1 июля. – С. 11.

¹⁴⁸ Из истории православного движения на Карпатской Руси и восточном Словенску // Маковичкий сборник. – Вышний Свидник. Русская типография Ю.П. Лажо, 1926. – С. 22.

¹⁴⁹ Патріарх Георгій (Бранкович) (серб. Георгије Бранковић) народився 1830 р. с. Кулпін, поблизу Нового-Саду в Сербії. Закінчив гімназію в м. Врбас, семінарію в Сремських-Карловцях. У 1855 р. висвячений на диякона та священика. Служив на приході в м.Сента. У 1859 р. обраний окружним пресвітером м.Сомбор, зведений в чин протопресвітера. У 1861–1872 рр. ректор учительської семінарії в Сомборі, депутат всіх Народно-церковних Соборів митрополії з 1861 р. по 1882 р. У 1866 р. оядовів. У 1882 р. пострижений у чернецтво, зведений у сан архімандрита та обраний єпископом Темишварським. У 1890 р. на Народно-церковному Соборі Карловацької митрополії обраний патріархом. Помер у 1907 р., похований в крипті храму Введення в Сремських-Карловцях. Див. Кузеванов О. Георгій (Бранкович) //

Православная Энциклопедия. Под общ. ред. Патриарха Моск. и всея Руси Алексия II. В 25 томах. – М.: Церковно-научный центр "Православная Энциклопедия", 2006. – Т. 11. – С. 30;

Vasin G. Nekrolozi o patrijarhu srpskom Georgiju Brankoviću // Istraživanja. – 2007. – br. 18. – Novi Sad. – С. 229-239; Його ж. Patrijarh Georgije Branković i mađarska vlada (stanje srpske autonomije na prelomu vskova) // Zbornik srpsko-mađarski odnosi kroz istoriju. – Novi Sad, 2007. – С. 273-280.

¹⁵⁰ Бескидській. Изъ истории возстановления Православной веры в южно-карпатской Руси // Православный Русский Календарь на 1930 г. – Владимірова на Словенску, 1929. – С. 45.

¹⁵¹ Волнения подкарпатских русинов // Неделя. – 1904. – 21 февраля. – С. 124.

¹⁵² Mayer M. The Rusyns of Hungary. Political and Social Developments 1860–1910. – New York, 1997. – С. 133; Пап С. Вказ. праця. – С. 537.

¹⁵³ Аристов Ф. Указ. соч. – С. 134. .

делегатам ряд богослужбових книг та дав наказ готуватися до поїздки о. Герасиму Петровичу¹⁵⁴.

Про події в с. Іза довідався мучачівський єпископ Юлій (Фірцак) і відразу розпорядився відправити туди свого представника, щоб він усс з'ясував. Апостольський вікарій Михайло Балог¹⁵⁵ прибув до Ізи 24 березня 1903 р. у супроводі хустського окружного начальника Євгенія Томи. Під час літургії він виголосив промову, а потім закликав вірників висловити свої скарги на фарі¹⁵⁶. Від імені всіх православних ізян перед вікарієм виступив М. Плиска, який розповів про історію християнства в Угорській Русі, про боротьбу православ'я з унією та повідомив, що більша частина села прилучається до православ'я і просить з Сремських Карловців відповідного священика¹⁵⁷. У квітні 1903 р. з Ужгорода до Ізи приїхали вже три греко-католицькі священики-місіонери: Андрій Азарій, Петро Гебей, Олександр Яцкович. Вони проповідували тричі на день по неділях і на свято, розмовляли з вірними на вулиці, біля церкви, роздавали книжечки, але не досягли очікуваного успіху¹⁵⁸.

Єпископ Юлій (Фірцак) 25 травня 1903 р. повідомив про ситуацію у міністерство культів і народної освіти у Будапешті, просячи матеріальної та адміністративної допомоги, зокрема, в тому, щоб міністерство звернулося до Карловацького патріарха з проханням не висилати православного священика та в справі підтримки місії в с. Іза. Міністр Дюла Власіч (угор. Gyula Wlassics) 3 червня 1903 р. відповів, що за його посередництва голова уряду дав розпорядження підтримати всі клопотання єпископа¹⁵⁹. Прем'єр-міністр в напівофіційному листі від 12 червня 1903 р. просив православного патріарха, щоб він відмовив у проханні селянам і не видряджав їм православного священика. На свято Святої Трійці до Ізи знову прибули п'ятеро греко-католицьких священиків на місійну роботу, але рух переходу селян в православ'я не припинявся¹⁶⁰.

На хід православного руху в с. Іза також проливають світло листи жителів села, котрі залишилися вірними унії. 6 липня 1903 р. селянин Петро Вакаров висловлював вдячність греко-католицькому єпископу за православну місію та вислані книги релігійного змісту¹⁶¹. Інший селянин Василь Пристая 21 липня 1903 р. повідомив єпископу, що на свято Зішестя Святого Духа, під час проповіді, основна частина селян залишила церкву, а сільський житель Андрій Пристая відкрито виступив проти священика¹⁶². Отже, єпископ цілком володів інформацією щодо православного руху в с. Іза, що давало йому можливість ефективно виступати проти цього явища.

Ужгородська урядова газета „Kárpáti Lapok”, в останні дні травня 1903 р. писала: „Греко-католицькі жителі села Ізи, за невеликими винятками, всі хочуть перейти в православ'я, і цілком даремне всяке намагання відвернути їх від свого наміру. Схизматичський рух поширюється і в сусідніх селах. Жителі сусідніх сіл ніччю приїздять на возах до Ізи, щоби у тих ізян, що були делегатами в Карловцях, інформуватися в справі переходу”¹⁶³.

¹⁵⁴ Гоненіє святого Православ'я в Угорщині // Православная Буковина. – 1904. – 4 мая. – С. 1.

¹⁵⁵ Про нього дет. див. Алмашиї М., Поп І. Балог Михайло // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – С. 38.

¹⁵⁶ Будинок священика.

¹⁵⁷ Mayer M. Op. cit. – С. 134.

¹⁵⁸ Görögkatolikus szemle. – 1903. – 23 avgusta; Матфей (Вакаров). Із споминів про минуле... // Православний вісник. – 1949. – № 8–9. – С. 267.

¹⁵⁹ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 2. – Спр. 947. – Арк. 12.

¹⁶⁰ Православіє на венгерской Русі // Православная Буковина. – 1904. – 4 марта. – С. 2.

¹⁶¹ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 2. – Спр. 947. – Арк. 36.

¹⁶² Там само. – Арк. 30-30 зв.

¹⁶³ о. Пап С. Вказ. праця. – С. 538.

Виконуючи інструкції сербського патріарха жителі с. Іза зібрали необхідні підписи та оформили 70 протоколів про вихід з греко-католицької церкви. Ці документи були відвезені до Сремських Карловців. Патріарх опинився у складній ситуації, з одного боку треба було виконувати положення закону 1868 р. про зміну релігії, з іншого боку, він отримав вказівки від прем'єр-міністра не реагувати на звернення ізян. У листах до голови уряду Карла Кусна Гедерварі (угор. Károly Khusn-Héderváry) від 29 червня та 12 липня 1903 р. Георгій (Брацкович) вказував, що його зпову відвідала делегація, але він був у від'їзді і не зміг її прийняти. Патріарх написав 12 липня до с. Іза, щоб селяни перед приїздом священика облаштували для нього будинок та повністю взяли на себе його утримання. У серпні 1903 р. в Сремських Карловцях знову відклали призначення священика, зіславшись на те, що це питання повинно вирішуватися на Синоді СПЦ¹⁶⁴.

Засідання Синоду відбулося 12 грудня 1903 р., його учасники прийняли ухвалу взяти православну громаду в Ізі під свою юрисдикцію, про це рішення було повідомлено угорське міністерство культів і народної освіти¹⁶⁵. Синод доручив православному єпископу в Будапешті взяти православних ізян під свою опіку. На початку 1904 р. протопресвітер Велимир Неделькович з Будапешту повідомив православних жителів с. Іза, що вони в найближчому часі отримають власного священика (Герасима Петровича)¹⁶⁶. Здавалося, що наразі «ізьке питання» буде вирішено.

Треба погодитися з церковним істориком С. Папом, що мукачівський єпископ зробив велику помилку, не відкликавши відразу о. С. Полянського з Ізи, якого вірні зненавиділи, і не відправив туди більш відповідального священика¹⁶⁷. Подібної думки дотримувався львівський священик Петро Хомин. Він припускав, що якби закарпатське греко-католицьке духовенство повернулося до народу, то могло врятувати ситуацію, але воно було погордливе, намагалося мадяризувати народ та залучило до цього ще і жандармерію¹⁶⁸.

Натомість єпископ 1 грудня 1903 р. першів до Ізи о. Андрія Азарія, котрий, бажаючи показати лояльність до влади, почав проводити рішучі кроки щодо придушення православного руху. У статті в газеті «Görögkatolikus szemle» від 14 лютого 1904 р. він вказував, що за православ'ям в с. Іза стоїть русофільство і політична основа. «У нас є докази, але ми повинні мовчати про них в інтересах слідства»¹⁶⁹. У листі до міністерства вугришніх справ о. А. Азарій наголошував, що ізяни М. Плиска та Я. Вакаров мають великий вплив на селян та поширюють чутки, що всім буде краще житися, коли перейдуть у православ'я. «Православний священик безоплатно буде працювати, а греко-католицькому треба платити»¹⁷⁰. Священик застерігав, що якщо в Ізу на протязі двох тижнів не приїде православний пастир, то серед селян відбудеться розкол і православний рух піде на спад. Чимало листів о. А. Азарій відправляв також до окружних та комітатських урядів.

За повідомленням хустського окружного начальника Є. Томи від 25 січня 1904 р., православні ізяни після отримання письмової відповіді від сербського патріарха розпочали роботу по підготовці церкви та житла для священика. Він також стверджував, що за інформацією депутата парламенту Ласло Негре, сербський єпископ в Будапешті висловлював сподівання, що селяни не виконають всіх умов для

¹⁶⁴ Mayer M. Op. cit. – С. 135.

¹⁶⁵ о. Пап С. Вказ. праця. – С. 539.

¹⁶⁶ Mayer M. Op. cit. – С. 136.

¹⁶⁷ о. Пап С. Вказ. праця. – С. 538.

¹⁶⁸ Хомин П. Церковне питання на підкарпатській Русі // Нива. – Львів. – 1922. – січень. – Ч. 2. – С. 46–52.

¹⁶⁹ Görögkatolikus szemle. – 1904. – 14 februara.

¹⁷⁰ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 2. – Стр. 1342. – Арк. 1-2.

утримання священика, і він зможе їм відмовити у призначенні¹⁷¹. Щодо вимог, які були висунуті перед православними жителями, то вони були мінімальними. Селяни повинні були платити священику найнижчу зарплату у СПЦ, яка належала до 6-ї категорії та існувала лише в тих селах, де проживало 800 мешканців¹⁷².

Окружний начальник Є. Тома переконував губернатора мараморошського комітату, що православний рух потрібно розглядати не з релігійної точки зору, а з національної, яка впливає на інтереси держави. *«Рутенські греко-католики жили під керівництвом бездоганих патріотичних священиків, і за будь-яких чвар залишалися вірними братами угорців. Духівництво і вчителів виховував єпископ мукачівський з Унгару (Ужгорода) у вірності до Батьківщини і в угорському дусі. Внаслідок цього у нашому краї панує виключно угорська культура, закордонна зацікавленість не існує, у декотрих краях мадяризація серед народу дає гарні результати, угорську мову вивчають з успіхом»*¹⁷³.

Є. Тома висловлював перед губернатором побоювання, що після того, коли духовну і шкільну освіту переберуть у свої руки сербські священики, що виховувалися у чужому дусі, то результати всіх старань з часу прийняття унії будуть зведені нанівець. За його прогнозами, якщо влада допустить створення православної громади в Ізі, то слід чекати, що в сусідніх селах Кошельово, Липча, Горінчово також виникне подібне питання. Він просив губернатора найближчим часом звернути увагу вищої влади на політичну небезпеку православного руху і сприяти тому, щоб православний єпископ у Будапешті скасував призначення священика в Ізу¹⁷⁴. Позиція окружного начальника суперечила тодішньому чинному законодавству імперії (закопи 1868 і 1895 р.). Придушити православний рух, що загрожував поширенням на всі навколишні комітати, можна було лише надавши йому політичного забарвлення¹⁷⁵.

Згідно з розпорядженням окружного начальника 13 лютого 1904 р. до Ізи був висланий поліцейський патруль. Він виявив в одному із будинків збори селян, на яких були присутні 25 чоловік. П'ятьох активістів затримали і доставили до Хуста. Від них конфісковано російські та сербські богословські книги. Щодо інших, – складено протоколи, які окружний начальник поклав в основу судової справи на підставі постанови № 766 від 1898 р. У його рапорті від 15 лютого 1904 р. є наступні твердження: *«Зміна релігії ховає в собі обгрунтовані державні інтриги, приїзд сербського священика показав би перемогу православного руху, що привело б до небезпечних наслідків»*¹⁷⁶.

З іншого джерела довідуємося, що православ'я поширилося на довколишні села. Наприклад, в Горінчові з унії готові були вийти 100-120 чол. Про цей рух були добре обізнані в селах Липча, Керецьки, Лисичево, Силевир, Золотарево¹⁷⁷. Про небезпечний рух проти греко-католицької церкви на Мараморощині жупан повідомив голову угорського уряду графа Іштвана Тіссу (угор. István Tisza). Останній викликав до Будапешту сербського патріарха Георгія (Бранковича) і заявив йому, що *«його Величність проти того, щоб в Ізу прибув сербський священик»*¹⁷⁸. Таким чином, православний священик на Закарпаття не приїхав.

¹⁷¹ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 3. – Спр. 38. – Арк. 6.

¹⁷² Там само. – Арк. 6 зв.

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Там само. – Арк. 5 зв.

¹⁷⁵ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Том 3. // gram.kiev.ua/index.php?mode=books&cat=6&parent=650&id=57

¹⁷⁶ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 3. – Спр. 38. – Арк. 5.

¹⁷⁷ Mayer M. Op. cit. – С. 137.

¹⁷⁸ Геровский А. Иза и Сиготский процесс // http://www.wu-wien.ac.at/groups/ukraine/growskij_iza.htm

Незважаючи на проведені арешти та свідчення священика, доказів про політичну діяльність православних в Ізі не вистачало. У середині лютого 1904 р. мараморощський жупан повідомив прес'єр-міністра, що «вивчивши всі необхідні документи, я не зміг знайти ні одного доказу, який би вказував, що рух в Ізі отримував зовнішню моральну чи матеріальну підтримку Росії»¹⁷⁹. Чинownik запропонував зібрати докази в інший спосіб: 1) вислати до Ізи двох таємних агентів (із селян чи євреїв), які б у стислий термін отримали вичерпну інформацію; 2) ввійти в контакт з місцевими корчмарями, які знають таємниці кожного сільського жителя. Як на перший, так і на другий спосіб, жупан просив санкціонувати виділення коптів у розмірі 2000 крон¹⁸⁰.

На Пасху більшість населення с. Іза відмовилася відвідувати службу в греко-католицькому храмі. Вони відправили делегацію у складі трьох осіб до Будапешту, з проханням пришвидшити приїзд священика. Це не допомогло, делегатів заарештували і відправили до Мараморош-Сиготу.

До першого судового процесу в центрі комітату Мараморош було притягнуто 19 осіб. Згідно обвинувального акту від 15 березня 1904 р. відповідачі порушили статті 172 і 173 Кримінального кодексу Угорщини, а саме начебто вони виступали проти греко-католицької церкви та її духовенства (ст. 172) та що вони змінили свою віру з політичних мотивів (зрада держави) (ст. 173). Доказами слугували конфісковані у підсудних книги, ікони, карта слов'янських земель¹⁸¹. Свідки (біля 80 осіб), переважно сільські корчмарі-євреї та писар Богис, на основі чуток запевняли, що підсудні говорили, ніби прийде «руський цар і вижене угорців й євреїв та розділить землю між православними селянами»¹⁸².

Згідно обвинувального акту троє¹⁸³ селян було звинувачено у керівництві православним рухом, восьмеро¹⁸⁴ – звинувачені в організації руху, і, нарешті, вісьмом¹⁸⁵ були пред'явлені звинувачення у добровільній допомозі після початку руху¹⁸⁶. Із 19 обвинувачених, 13 були безземельних поденниками, 3 плели кошики, 2 були поденниками і володіли деякою власністю й один був дрібним землевласником. Що стосується лідерів православного руху, то В. Плиска і Я. Вакаров були безземельними подепниками, а В. Лазарь плів кошики¹⁸⁷.

30 квітня 1904 р. суд випис вироки, згідно якого 12 підсудних звільнялося з-під варті. Сімох чоловік суд засудив за підбурювання людей проти греко-католицької церкви: Я. Вакаров, В. Лазарь і В. Кемінь були засуджені на 14 місяців арешту і 500 крон штрафу, М. Плиска – на один рік в'язниці і 500 крон, А. Орос, А. Ізай,

¹⁷⁹ Mayer M. Op. cit. – С. 139.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Денасий Паптеленмоновській, святогорец-инок. Повість об обрашеніи и присоединеніи на Афоні Угроссуса уніата в Православіи и о русских, о православіи и об уніи в При-карпатской подьяремной Руси прежде и теперь. – Шамордино: Типография Казанской Амвросиевской женской пустыни, 1913. – С. 68.

¹⁸² Гопеніє св. Православія в Угорщині // Православная Буковина. – 1904. – 14 мая. – С. 2.

¹⁸³ Максим Плиска, 40 років; Яким Вакаров, 40 років; Василь Лазарь, 44 роки.

¹⁸⁴ Василь Кемінь, 55 років; Андрій Орос, 27 років; Андрій Ізай, 31 рік; Гаврило Плиска, 24 роки; Василь Прокоп, 44 роки; Петро Вучкан, 30 років; Микола Сабов, 27 років; Андрій Вучкан, 32 роки.

¹⁸⁵ Петро Симулик, 46 років; Костянтин Хвуст, 26 років; Юрій Вучкан, 31 рік; Степан Бугаш, 29 років; Василь Щербан, 51 рік; Юрій Плиска, 48 років; Василь Гаврішко, 48 років; Юрій Лазарь, 45 років.

¹⁸⁶ Gönczi A. Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. – Ungvár–Beregszász: PoliPrint – П. Rakóczy Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2007. – С. 56.

¹⁸⁷ Mayer M. Op. cit. – С. 140.

Ю. Плиска – на 2 місяці і дев'ять днів і 180 крон штрафу¹⁸⁸. Трьох останніх селян суд звільнив з під варті у зв'язку тим, що вони вже відбули термін покарання. Звинувачення про державну зраду з підсудних було знято. Крім того, суддя дозволив повернення «доказів» – книг та ікон, це не стосувалося книги о. О. Товта «Где искати правду?», яка були знищена під час слідства.

Сиготський адвокат Артур Клейн, що захищав православних ізян на суді, подав апеляцію, вважаючи вирок неправильним. Опротестував рішення і прокурор, домагаючись суворішого покарання. 23 червня 1905 р. у Дебрецені відбувся апеляційний суд. Прокурор домагався, щоб звинувачених покарали в т.ч. на основі статті 173 КК. Але суд пом'якшив міру покарання підсудним до 6 місяців і 50 крон (М. Плиска); до 8 місяців і 50 крон (Я. Вакаров, В. Кемінь), а також до 7 місяців і 50 крон (В. Лазарь)¹⁸⁹. Цей результат знову не задовольнив обидві сторони і 10 травня 1906 р. вищий апеляційний суд у Будапешті визнав підсудних винними також на основі ст. 173 й підвищив міру покарання. Таким чином, В. Кемінь і Я. Вакаров (убитий жандармом після звільнення з в'язниці у 1905 р.), отримали кожен по роковій в'язниці і по 50 крон штрафу, А. Вучкан – 6 місяців¹⁹⁰.

Хід та підсумки судового процесу викликали неоднозначну оцінку в тогочасній періодиці. Ужгородська газета «Наука» виступила проти православного руху. У статті від 18 червня 1903 р. вона писала: «В Ізі, як кажуть, якусь там нову віру чинять із книжок вичитану. Вірувати лише у те потрібно, що Свята Мати церква православна католицька вчить, якої голова від Христа установлений папа римський»¹⁹¹. Результати судового процесу в Мараморош-Сиготі засудило львівське «Русское слово»: «При розправі... виявилось, що звинувачені не мали ніякого злого задуму проти мадярської держави і що їм і не снилося те, щоб угорсько-руську область приєднати до Росії»¹⁹².

Аналіз архівних документів, періодики та монографічного матеріалу дає можливість прийти до висновку, що відродження православного руху в с. Іза та перший судовий процес в Мараморош-Сиготі був викликаний рядом факторів: 1) незадоволення місцевим греко-католицьким священиком, котрий напередодні свят вирішив скоротити читання паремій; 2) спротив мадяризації школи та церковного обряду; 3) значна різниця в зарплатні греко-католицького та православного священика.

Таким чином, православний рух в с. Іза у перших роках ХХ ст. посив релігійний та соціальний характер. Насилля угорської адміністрації не змогло припинити перехід у православ'я. 10 квітня 1907 р., через рік після вердикту верховного суду, мараморошський жупан повідомив прем'єр-міністра Шандора Векерле (угор. Sándor Wekerle), що більша частина ізян не відвідують храм, декотрі відвозять своїх дітей хрестити до сербського православного священика в Будапешт або не хрестять зовсім. Після повернення засуджених із в'язниці, православний рух продовжився з новою силою.

У 1903 р. в с. Великі Лучки Березької жупи з Америки повернулися заробітчани Юрій (Георгій) Рубіш та Іван Газій. Вони привезли з собою книгу священика о. О. Товта „Где искати правду?“, яка була спрямована проти унії¹⁹³. Цей

¹⁸⁸ Судейский приговор // Неделя. – 1904. – 8 мая. – С. 301.

¹⁸⁹ Mayer M. Op. cit. – С. 141.

¹⁹⁰ о. Пап С. Вказ. праця. – С. 542.

¹⁹¹ Нова віра // Наука. – 1903. – 18 юній. – С. 8.

¹⁹² Тюрма за православіе // Русское слово. – 1904. – 13 мая. – С. 6.

¹⁹³ Василій (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. – К.: Филокалія, 2005. – С. 442.

твір мав виняткове значення для поширення православного руху. Селяни з с. Великі Лучки добре знали про події в с. Іза. Виявлено листування, яке свідчить, що православний рух на Мукачівщині розвивався паралельно з ізянським. Зокрема у листі Ю. Рубіша до В. Прокопа, Я. Вакарова та М. Плиски від 19 листопада 1903 р. міститься інформація про те, що раніше ізяни вже отримали з Великих Лучок «невеликий подарунок» та просили вислати ще 10 таких брошур¹⁹⁴, про які автор листа вже написав до Америки¹⁹⁵. Як впливає з листа Рубіша, у Великих Лучках було на той час 40 чоловік, котрі бажали перейти у православ'я. Після призначення православного священника в Ізу кількість бажаючих могла значно зрости. Крім Ю. Рубіша лист підписали ще 9 осіб¹⁹⁶.

У листі від 19 грудня 1903 р. до єпископа Юлія (Фірцака) мукачівський окружний начальник Ласло Горват писав, що в с. Великі Лучки сільський радник Андрій Попадинець у будинку Ю. Рубіша виявив таємні збори селян. Він провів розмову з Рубішем, котрий заявив, що хоче вирвати народ з теперішнього релігійного стану і наставити їх у «руську релігію». У згаданого селянина було проведено обшук і вилучено наступні речі: портрет російської царської родини, житіє святого Василя Великого у московському виданні, чотири брошури, надруковані у Сергієвському монастирі в Росії, періодичні видання з Чернівців та Росії, книга о. О. Товта „Где исскати правду?“, дванадцять обрядових книг кийського видавництва, заява про вступ до православної церкви, підписана 54 жителями села¹⁹⁷, взірці заяв про вихід із унії, рукопис російською мовою¹⁹⁸. У відповідь на лист окружного начальника єпископ Юлій (Фірцак) 28 грудня 1903 р. просив придушити православний рух в с. Великі Лучки ще в зародку¹⁹⁹.

19 січня 1904 р. 60 осіб з'явилися до сільського греко-католицького священика Михайла Бачинського й заявили про перехід в православ'я. Березький жупан про цей епізод так повідомив голові уряду Угорщини: *«Це рух виключно релігійний та заснований на тому, що греко-католицьке священство бере високу оплату від вірних за треби, тому проти них так сильно затіялося бідне населення, що легко зловилось на вудку православної пропаганди, яка обіцяла, що коли люди перейдуть до православ'я, їх позбавлять зайвих обов'язків щодо утримання парохів»*²⁰⁰.

Через декілька днів цей таки жупан писав детальніше прем'єрові Угорщини: *„Греко-католицьким священикам від хати платиться коблина й робочі дні, а потім штола і різні оплати, що такі високі й такі неоднозначні, що це для народу непереносний тягар. В русинських селах кажуть, що один похорон зажене в борги, а*

¹⁹⁴ Мова йде про книгу о.Олексія Товта «Где исскати правду?».

¹⁹⁵ Мауег М. Ор. сіл. – С. 143.

¹⁹⁶ Іван Федак, Іван Щербак, Іван Шестак, Петро Фенчак, Іван Левдер, Юрій Тришинець, Дмитро Рапинець, Петро Панльо, Андрій Балог.

¹⁹⁷ Список селян, що виявили бажання перейти у православ'я: Юрій Рубіш, Дмитро Рапинець, Іван Стеблак, Петро Панльо, Юрій Голод, Іван Газій, Олексій Балог, Іван Януга, Юрій Шафар, Петро Фенчак, Дмитро Меліка, Василь Шафар, Іван Левдер, Михайло Андрійко, Андрій Балог, Андрій Лешко, Василь Волошин, Іван Хома, Степан Волошин, Іван Газій, Василь Луканді, Іван Фенчак, Юрій Луканинець, Дмитро Качур, Юрій Левдер, Юрій Цифра, Іван Сікора, Юрій Варга, Василь Варга, Дмитро Варга, Іван Ладжун, Юрій Фенчак, Іван Теличко, Петро Стеблак, Юрій Балко, Юрій Голод, Іван Рубіш, Юрій Туряниця, Іван Глагола, Василь Глагола, Василь Голод, Василь Макара, Дмитро Селюк, Василь Панльо, Іван Стеблак, Василь Стеблак, Юрій Стеблак, Андрій Стеблак, Петро Цифра, Юрій Драга, Юрій Тришинець, Петро Андрійко, Юрій Балог, Петро Лешко.

¹⁹⁸ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 2. – Спр. 907. – Арк. 1-2.

¹⁹⁹ Там само. – Арк. 4.

²⁰⁰ о. Пап С. Вказ. праця. – С. 543.

після двох пропадас худоба, а третій забере й землю. Вищі церковні кола в ці справи не хочуть вникати. Священство не виконує завдання духовного вислугування вірних, Богослужіння відправляють невідповідно, парохію часто покидають на цілі тижні, обряди свавільно задля власної вигоди скорочують»²⁰¹. У тому ж джерелі наступна характеристика лучанського священика Михайла Бачинського: *«Це постать в цілому пожадлива людина, що вишукує лише користь, його зневажають вірні й він не має на них впливу... Він дбає лише про зиск»*²⁰².

Секретар березького жупана Орест Сабов у 1903 р. окреслював наступні причини православного руху в регіоні: 1) Конгруа, коблипа, невпорядкованість штоли. 2) Греко-католицьке священство виділилося в окрему касту, яка не знає пристосування ні до народу, ні до суспільства, живе й діє без мети й призначення... Більшість учнів іде вчитися на священика без покликання і без почуття обов'язку... Своєю посадо майже кожен священик часто вважає засобом для прожитку, з якої можна добре і вигідно жити. Релігійність народу і багато обрядів він використовує лише для того, щоб мати з того матеріальну вигоду і забезпечити собі добрі доходи. 3) Панславістська пропаганда та ін. Щоб виправити ситуацію та припинити православний рух, Орест Сабов пропонував не лише впорядкувати конгруа, коблипу тощо, але й встановити над священством і народом постійний нагляд та керівництво²⁰³.

18 березня 1904 р. березький жупан у листі до єпископа Юлія (Фіркака) повідомив про листування жителів с. Великі Лучки з Дмитром Гебесем, колишнім священиком Мукачівської єпархії. Д. Гебей, що працював православним викладачем теології у Росії, закликав селян до переходу у православ'я, обіцяв вислати священика та допомогти матеріально²⁰⁴.

Об'ємну статтю про православний рух у с. Великі Лучки подала 5 березня 1904 р. газета «Православная Буковина», що виходила в Чернівцях²⁰⁵. Автор включив до публікації листа невідомого селянина з даного села, який описував процес переходу у православ'я. Наведено лише кілька витягів з цієї статті, які доводять, що православний рух у Великих Лучках не мав зовнішнього впливу та антидержавного змісту: *«...Мы, Лучканы, без всякого внешнего влияния и без всяких политических соображений, следуя только влечению сердца и примеру наших братьев из Изь, возвратились в лоно святой нашей прадидовской церкви... В сей момент, мы уже во второй раз заявили наше твердое и непоколебимое решение остаться православными во век от рода в родъ, и никака сила сего света не в состоянии отменить сие решение наше, хотя бы нам пришлось пострадати и на смерть»*²⁰⁶.

Позицію угорського міністерства культів і народної освіти щодо православного руху в Північно-Східній Угорщині, зокрема у Великих Лучках, чітко характеризує лист до мукачівського єпископа, написаний 16 червня 1904 р. під грифом «таємно». *«Я вірю, що Ви мали можливість переконатися в тому, що влада взагалі відноситься до греко-католицької церкви доброзичливо, і особливо в тому, якою силою бореться проти схизматичного руху, який останнім часом розповсюджується у Верхній Угорщині і який у першу чергу наражас на небезпеку мир католицької церкви»*²⁰⁷.

²⁰¹ о. Пап С. Вказ. праця. – С. 543.

²⁰² Там само. – С. 544.

²⁰³ Там само.

²⁰⁴ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 2. – Спр. 1334. – Арк. 8.

²⁰⁵ Православие на венгерской Руси // Православная Буковина. – 1904. – 4 марта. – С. 2.

²⁰⁶ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 2. – Спр. 1334. – Арк. 8.

²⁰⁷ Там само. – Арк. 11.

З міністерства також повідомляли про результати розслідування у справі православного руху в с. Великі Лучки. *«Що стосується книг, конфіскованих у Георгія Рубіша, то вони по змісту не є антидержавними, але як такі, що виступають проти католицизму, виключені з території єпархії. У ході слідства із допитів з'ясувалося, що вони із заповіту та їх замовив з Кисва греко-католицький вчитель для лучанської церкви. З'ясувалося і те, що ці книги, як виключені із єпархії, знаходяться не лише у Великих Лучках, але й у Мукачівській, Біксадській і Марія-Повчанській церкві, які є власністю греко-католицьких ченців»²⁰⁸*. Препітвник міністерства рекомендував єпископу вилучити вище названі книги та покарати греко-католицького вчителя.

Православний рух підігрівався в с. Великі Лучки і аграрним питанням. Великими маєтками в Березькій жупі володів граф Шенборн, який не бажав продавати землі селянам. В той же час, чимало лучан, що повернулися з Америки, прагнули завести господарство (із-за цього вони і їхали за оксан). Серед жителів почали поширюватися чутки, що як персйдуть у православ'я, то прийде російський цар і розділить землю між селянами.

Православний рух з с. Великі Лучки наприкінці 1903 р. перекинувся на сусіднє село Горонда. Тут він мав також соціальний характер. 20 березня 1904 р. мукачівський окружний начальник просив губернатора допомогти йому в боротьбі проти православних вище згаданого села²⁰⁹. Останні 13 березня 1904 р. написали анонімного листа на ім'я греко-католицького єпископа, у якому виступили проти греко-католицького священика Івана Уйтелі. Селяни звинувачували пароха в фінансових зловживаннях, здриттпгтві тощо. Єпископ наказав розслідувати зміст листа о. М. Бачинському, котрий згодом повідомив єпископа, що головною причиною невдоволення селян є переведення вчителя-кантора Мігалья Шелестеї до Велятина. В свою чергу, рідний брат вчителя – Георгій Шелестеї, розпочав боротьбу проти священика²¹⁰.

Головні ініціатори руху заявили, що в разі незадоволення їхніх вимог про переведення священика та повернення вчителя, вони приєднаються до православної громади Великих Лучок. Крім Г.Шелестеї, лідерами православного руху в цьому селі були Іван Мучичка та Василь Лінгур. о. М. Бачинський, захищаючи о. І. Уйтелі, написав: *«Він у звинуваченнях зовсім невишій, його вірники не можуть мати причину на незадоволення, тому що їх священик твереза людина, свої обов'язки у всьому постійно виконує, своїх вірників чуйно обслуговує. Незважаючи на це, ненависть проти нього така велика, що за короткої шлях навряд чи примиряться. Будь ласка, переведіть його на кращі бенефіції»²¹¹*.

До розслідування православного руху в с. Горонда доклав своїх зусиль березький жупан. У листі до мукачівського єпископа від 17 травня 1904 р. він повідомив головні причини переходу у православ'я: незадоволення селян викликала участь священика у невигідній операції з купівлею земельного володіння для сільської громади, недбале ставлення до роботи в школі, зневажливе відношення до вірників²¹². На межі сіл Велика Бігань та Косино, за сприяння священика, від землевласника Дерчені було куплено ділянку розміром 900 гольдів²¹³ за ціною 280 000 крон. У скаргах селяни переконували єпископа, що Дерчені під час приїзду

²⁰⁸ Там само. – Арк. 11 зв.

²⁰⁹ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 2. – Спр. 1335. – Арк. 3.

²¹⁰ Там само. – Арк. 2.

²¹¹ Там само. – Арк. 2 зв.

²¹² Там само. – Арк. 11-11 зв.

²¹³ Гольд – міра поші, дорівнює 0, 57 га

до Горонди постійно зупинявся в священика, що свідчило про особисту зацікавленість останнього у здійсненні операції²¹⁴.

Незважаючи на тиск з боку окружного та жупанатського управління православні вірники Великих Лучок подали заяву міністру культів і народної освіти в якій просили взяти до відома, що вони з греко-католицької церкви перейшли до СПЦ і створили в селі окрему парафію. Разом із цим вони просили дати дозвіл на оголошення конкурсу з метою виборів священика²¹⁵. У листі до заступника жупану лучанський священик М. Бачинський категорично виступав проти прохання православних вірників. Він мотивував свої претензії наступними аргументами: *„І Закон № 53 від 1868 р. встановлює, що своє бажання переходити в іншу віру потрібно заявити у присутності двох свідків перед священиком своєї церкви. Через 14 днів після першої заяви, але принаймні до 30 днів, також у присутності двох свідків знову потрібно перед священиком парафії заявити, що лишається при бажанні переходу. Від священика, перед яким висловився щодо бажання переходу або від присутніх свідків, одержить свідоцтво, яке передасть священику того віросповідання, до якого бажас переходити. Після цього будь-яка церква може прийняти у свої ряди вірника, а священик, який прийняв нового вірника, зобов'язаний повідомити того священика, до якого вірник до того часу належав»*²¹⁶.

Далі о. М. Бачинський стверджував, що свідчення заявників про те, що у Великих Лучках у 1903 р. перейшло в православ'я на законних підставах 111 осіб, є безпідставними. Він переконував, що 11 лютого 1904 р. до нього з'явилося вперше лише шестеро осіб: Іван Шестак, Степан Волошин, Петро Фенчак, Андрій Балог, Петро Панцьо, Георгій Балко. Повторно ці вірники до нього не приходили. Щодо заяви, надісланої до міністерства, то за словами священика, вона була підписана 10 вірниками, з яких лише троє остаточно покинули унію. Він пропонував притягнути до відповідальності інших сімох осіб, котрі виконували трєби за греко-католицьким обрядом²¹⁷.

З листа видно, що священик надавав православному рухові політичного забарвлення: *«Припускаю, що не будуть задоволені сербським священиком, а з часом будуть бажати мати православного російського священика. А в цій можливість лежить зародок великої небезпеки. Тому, і це без сумніву, якщо керівництво нової церкви придасть велике значення раніше посіяному насінню, особливою відмінкою церковних податків, забезпечить симпатію та майбутнє антидержавним національним тенденціям»*²¹⁸.

Виконуючи прохання о. М. Бачинського, заступник жупана Іштван Гулачі 5 вересня 1905 р. відіслав міністру культів і народної освіти листа під грифом «таємно». У листі віце-губернатор повідомляв, що мукачівський єпископ та священик з Великих Лучок просили не оприлюднювати заявникам увесь зміст заяви про утворення православної парафії, мотивуючи своє прохання тим, що воно буде сприяти антидержавним виступам²¹⁹. І. Гулачі стверджував, що православний рух є породженням іноземної агітації та фінансується з невідомого джерела. *«Народом керує не релігійне переконання, а незадоволення державними та суспільними порядками, виправлення своєї образи чекає від царя. Я засуджую цей рух не з огляду свободи совісті та віросповідання, що я беззаперечно і без обмежень поважаю, а*

²¹⁴ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 2. – Спр. 1335. – Арк. 14-15 зв.

²¹⁵ ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 2. – Спр. 1708. – Арк. 4.

²¹⁶ Там само.

²¹⁷ Там само. – Арк. 4 зв.

²¹⁸ Там само. – Арк. 5.

²¹⁹ Там само. – Арк. 7.

засуджую як антидержавне збудження і так хочу з ним впоратися. Безсумнівно, що організація православної церкви є розсадником великоруської ідеї та великоруських прагнень»²²⁰.

Наслідком вище наведеного листа стала відмова міністерства культів і народної освіти селянам Великих Лучок у визнанні православної парафії. Православні були змушені у разі виконання церковних треб звертатися до священиків у Будапешті, Мішкольці, Сегеді²²¹. Прем'єр-міністр Угорщини знайшов вихід із ситуації в тому, що примусив графа Шенборна продати селянам частину неврожайних земель²²². Цей крок депо призупинив православний рух у Великих Лучках.

У 1906 р. жителі с. Великі Лучки офіційно вийшли із греко-католицької церкви, створивши громаду і приєднались до СПЦ. Ця зміна віросповідання та церковної юрисдикції була проведена згідно чинного законодавства, про що свідчить документ, виданий державним королівським публічним нотарем у Мукачєві Юлієм Надь від 2 травня 1906 р. за № 155/1906²²³. Вони почали збирати кошти на побудову храму та церковного будинку й звернулися до Сремських Карловців з проханням про виділення православного священика. Патріарх погодився прийняти селян під свій омофор, вони були приєднані до православного приходу в м. Егер (Угорщина)²²⁴. Священика у с. Великі Лучки так і не було відправлено, про це особисто потурбувався голова уряду²²⁵.

Таким чином, православний рух Північно-Східній Угорщині у перших роках ХХ ст. характеризувався хаотичністю та багатогранністю. Він мав під собою як релігійну, так і соціально-економічну та національну основи. Перехід у православ'я був спровокований самим греко-католицьким духовенством, котре не дотримувалося канонічних та моральних принципів, намагалося використовувати свою посаду задля наживи та збагачення. Крім того, православному рухові сприяло важке матеріальне становище селян, що постійно погіршувалося. Угорська влада не дотримувалася законодавства, яке дозволяло зміну релігії: ці норми лише декларувалися.

Офіційне листування вищого керівництва Мукачівської греко-католицької єпархії з угорським урядовими очільниками різних рівнів засвідчує той факт, що духовна влада вбачала в поширенні православ'я порушення своїх матеріальних інтересів. З цією метою православ'ю падалося політичного та проросійського забарвлення, бо лише в такому ракурсі цей рух можна було вважати антидержавним, тобто таким, який потребує жорстокого придушення. Говорити про політичну агітацію проти угорської держави у 1900–1906 рр. не доводиться, бо прагнення частини русинів сповідувати ту саму релігію, що й їх брати на Сході, не могло бути злочином проти угорського народу, а закономірним явищем розвитку суспільства, яке намагалося зберегти себе від тотальної мадяризації та латинізації.

²²⁰ Там само. – Арк. 7 зв.

²²¹ Семедій І., священик. Православ'є в Великих Лучках // Церковний календарь на 1943 год. – Мукачєво: Паннонія, 1942. – С. 74.

²²² о. Пап С. Вказ. праця. – С. 544.

²²³ О юридическом положении нашей Православной Церкви в Подкарпатской Руси // Православный Карпаторусский Вестник. – 1936. – март-апрель. – С. 3.

²²⁴ История Православной Христианской Церкви, для карпаторусских учеников народной и гражданской школы. – Ужгород, 1936. – С. 41.

²²⁵ Mayer M. Op. cit. – С. 150.

**Зародження та поширення православного руху
в Північно-Східній Угорщині на початку XX століття**

Ключові слова: греко-католицька церква, православні, православна церква селяни.

У статті аналізується процес відродження православної церкви в Північно-Східній Угорщині на початку XX століття. Досліджено православний рух в селах Бехерів, Іза, Великі Лучки, Горонда та хід першого Мараморош-Сиготського процесу.

Резюме

**Зарождение и развитие православного движения
в Северо-Восточной Венгрии в начале XX века.**

Ключевые слова: греко-католическая церковь, православные, православная церковь, крестьяне.

В статье анализируется процесс возрождения православной церкви в Северо-Восточной Венгрии в начале XX века. Исследовано православное движение в селах Бехерово, Иза, Великие Лучки, Горонда и ход первого Мараморош-Сиготского процесса.

Summary

**Origin and development of the Orthodox movement
in the north-eastern Hungary in the early twentieth century.**

Key words: Greek Orthodox Church, Orthodox, Orthodox Church, the peasants.

The article examines the revival of the Orthodox Church in North-Eastern Hungary in the early twentieth century. Investigated by the Orthodox movement in the villages of Becher, Iza, Grand Lucky, Goronda and during the first Maramorosh-Syhotskoho process.